

En l'absoluta necessitat de trair quan ens trobem en la traducció

par Teresa Salema Cadete

Quan formulem una acusació de «traïció» ens hauríem de preguntar des de quin punt de vista estem parlant o escrivint, ja que en aquesta etiqueta podrien trobar-se implícites algunes afirmacions essencialistes.

Com a mínim des del fantàstic musical que Cole Porter va compondre ara fa vuitanta anys el binomi *traduttore-traditore* ja no té raons per existir, encara que cada dos per tres puguem sentir noves propostes essencialistes. Pensem només, per exemple, en la crisi actual, en la qual sembla que tots «nosaltres» estem involucrats en un major o menor grau. Parlem d'una crisi financera, una crisi política (principalment des de les últimes eleccions europees del 25 de maig), una crisi de valors morals i intel·lectuals, etc. I se suposa que «nosaltres» hem d'estar més o menys preocupats per totes aquestes qüestions. Però, en nom de qui se suposa que s'han de tractar, tots aquests problemes?

Sembla que se segueix un procediment similar quan algú escriu sobre identitat col·lectiva. Fa deu anys, el filòsof portuguès José Gil va publicar l'assaig *Portugal avui. La por d'existir (Portugal Hoje. O Medo de Existir*. Lisboa: Relógio d'Água, 2004). La tesi principal diu que la fragilitat de la democràcia portuguesa està relacionada amb la incapacitat de fer «inscripcions» prou visibles en l'àmbit públic per deixar «petjades». Com a resultat d'això, un mateix podria veure «l'estranya imatge d'una gent amb un rerefons barbàric embolcallada d'innombrables capes de cultura (des del paganisme grec i llatí als celtes i àrabs) que és incapaç de transformar per complet aquest rerefons en civilització» (Gil, 2004: 107-108).

Sense la intenció de crear polèmica, he de dir que l'autor, igual que altres autors que no tenen cap problema en fer generalitzacions tan àmplies (i encara millor: dures o fins i tot destructives), pateix un problema de traducció. La traducció és l'aprofundiment per arribar a la particularització, per tant, suposa entendre les característiques concretes d'un text. Ningú, excepte l'essentialista Martin Heidegger, no adverteix que un mateix no té ni posseeix el llenguatge. Tots nosaltres (sí, ara estic generalitzant) ens preocupem per la llengua. Si vivim en la llengua, també la respirem, tot i que de diverses maneres. Quan traduïm, ho fem com si haguéssim d'inspirar en una llengua i expirar en una altra. Això passa especialment en la interpretació simultània. Quant a la traducció escrita, les coses són diferents. No obstant això, aquesta metàfora sobre la respiració segueix sent un enfocament adequat a la perspectiva que m'agradaria discutir. D'acord amb els patrons de la civilització occidental, la distància adequada que s'hauria de mantenir entre els individus que parlen els uns amb els altres en una societat moderna i informal correspondria a la distància adequada per respirar, és a dir, la distància indispensable que permet mirar els ulls de l'altra persona sense molestar-la amb l'olor corporal pròpia.

La traducció ideal és, al meu entendre, molt semblant a això. Una traducció hauria de mostrar la seva traïció cap a l'original tot coexistent-hi. És per això que qualsevol traducció s'hauria de publicar en edició bilingüe. Això sembla una condició indispensable i indiscutible quan parlem de poesia, una manera de trobar-se en la traducció tot controlant (i gaudint) alhora de les variacions i opcions, així com dels graus de la traïció en qüestió.

Allò que està en joc és, ni més ni menys, «el modest misteri de la literatura» (J. L. Borges) i «el canvi perpetu de la llengua» (G. Steiner). Si se suposa que la gramàtica i el vocabulari s'han de percebre com la «membrana vivent» (G. Steiner) que suporta una tria equilibrada d'opcions de traducció, la balança en qüestió té, precisament, dues safates. I aquestes safates (el text original i el text traduït) sempre s'haurien de presentar, si fos possible, de costat l'una de l'altra. I ho torno a dir, no es tracta de fer-ho amb textos llargs dins d'un sol llibre, som conscients que això és molt complicat. No obstant això, si aquest mètode és ideal pel que fa a la poesia, també funciona, d'una banda, per a tot tipus de textos curts. Per altra banda, i ara considerant textos més llargs i amb qualitat literària, quants de nosaltres no tenim a la nostra biblioteca particular novel·les en versió original col·locades al costat de la versió traduïda, *seulement pour le plaisir du texte*?

Ara és quan arribem al quid de la qüestió. Aquest tipus de plaer lingüístic ha demostrat ser una bona manera de descobrir l'altra llengua. Des de la perspectiva del lector, l'espai entre totes dues llengües aviat esdevé un enllaç, un pont entre aquella que coneix i aquella que aparentment desconeix. De la mateixa manera que si ens fixem més en detall en l'idioma estranger aconseguim tenir una percepció més acurada de l'especificitat de la nostra pròpia llengua, aquest procediment de traducció potser ens mostra, com a traductors i com a lectors, com tractar conflictes potencials. Després de la guerra de llengües, finalment arriba la pau dels textos.

No obstant això, no es tracta d'un procés automàtic. L'experiència indispensable de la distància (fins i tot en la coexistència de dues pàgines l'una al costat de l'altra) no sempre proporciona l'equilibri desitjat, sobretot quan la diferència entre les dues llengües és massa rellevant, com, per exemple, l'espanyol i el xinès. Podem imaginar-nos el plaer que experimenta un lector portuguès quan llegeix una edició bilingüe d'un text en català amb la traducció portuguesa al costat. A partir d'això, podem concloure que un mètode com aquest només funciona entre llengües de la família indoeuropea? La meua resposta és sí i no. Si en el cas d'un lector d'una edició bilingüe català-portuguès el plaer és pràcticament immediat perquè pot reconèixer les similituds evidents; un lector d'una edició bilingüe d'un text espanyol i la seva traducció al xinès necessita temps. La distància espacial i el retard temporal tenen una relació mútua i proporcional. Les diferències estructurals entre aquestes llengües potser no se superaran mai (si donem per segur que el parlant nadiu d'espanyol mai no entendreà xinès). Allò que es pot fer ara és fer el canvi a una lectura en veu alta i, per tant, a l'experiència oral. D'aquesta manera, se superarà la prova d'escoltar l'altra llengua, només pel fet d'escoltar una música que provingui de lluny, però també que s'inclogui en un marc que està acceptat. Prendre's temps per escoltar una música que prové de lluny, que potser no es tracta, també, d'un noble propòsit de totes les traduccions?

Tornant al món de la prosa no poètica, que tant temia Goethe a principi del segle XIX i que avui en dia trobem pertot arreu, permeteu-me presentar un exemple de la possibilitat de traducció subversiva en cartells públics. Tal com potser ja sabeu, l'administració portuguesa ha obligat l'ús, en documents oficials i programes escolars, d'un «grafelecte» distorsionat d'acord amb l'anomenat *Acord ortogràfic de l'idioma portuguès*, ratificat i implementat en menys de la meitat dels països de parla portuguesa. La llarga història de la il·legalitat i la inconstitucionalitat del procés ja ha estat objecte de dues resolucions presentades per part del Comitè de Traduccions i Drets Lingüístics a l'Assemblea del PEN Internacional, les quals han estat aprovades per unanimitat.

Bé, ja us podeu imaginar la indignació de molts amants de la llengua quan veuen, en cartells prop de monuments històrics, les explicacions en anglès al costat d'una «traducció» en aquest «grafelecte»,

cosa que només m'atreveixo a anomenar una doble traïció. Com pot, un amant de la llengua, permetre que una frase amb les paraules angleses «act» i «reception» es tradueixi amb les paraules (no portugueses) «ato» i «recepção»? Permeteu-me que us digui com de gran és la temptació d'afegir una C (*acto*) i una P (*recepção*), amb un bolígraf corrector que alguns amants de la llengua porten sempre a sobre..., i com de fàcil és no resistir-s'hi. Però, si ho fa, l'amant de la llengua també ajuda els nens i nenes de les escoles a fer més errors quan aprenguin anglès d'una manera tan propera a aquest «grafelecte», cosa que, malauradament, ja està passant.

Però no hi ha cap final trist. La resistència està creixent cada cop més forta i el plaer de crear supera la dictadura de «l'economia lingüística». Gràcies als dialectes de la vida i la literatura, sempre podem trobar-nos en la traducció.

Trobada del Comitè Internacional de Drets Lingüístics i Traducció, Girona, del 25 al 27 de juny de 2014

Traduit par Anna Rosich Soler